

MACAR ELÇİLİK RAPORLARI IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DENEMESİ: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

TRIAL OF TRANSITION TO A MULTI-PARTY SYSTEM IN TURKEY UNDER THE LIGHT OF REPORTS FROM HUNGARIAN EMBASSY: FREE REPUBLICAN PARTY

Müjdat KARAGÜLMEZ *

Öz

Türkler ve Macarlar I. Dünya Savaşı'nda müttefik olarak aynı cephede sırt sırta çarpışmış iki millettir. Savaş sonrasında Türk milleti, Milli Mücadele ile yurdunu düşman işgalinden kurtararak yeni bir devlet kurmuş ve bu süreç içerisindeki yenilikler ve devrimler, Macar halkı ve kamuoyu tarafından dikkatle takip edilmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'de çok partili hayata geçiş denemelerinden biri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kapanmasına giden süreç Macar elçilik raporları ışığında ele alınmıştır. Bu süreç Macarların gözünde Türk demokrasinin ilerlemesi ve gelişmesi açısından önemli bir adım olarak görülmüş, diğer yandan ise Türk siyasi hayatındaki iktidar mücadelesinin bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasının Türkiye'ye olumlu getirisi olacağını düşünen Macarlar, böyle bir adımla yakın gelecekte çok partili hayatın Türk siyasi hayatına tamamen yerleşeceğini düşünmüşlerdir. Bu çalışma Türkiye'ye ilk Macar elçisi olarak atanan Tahy László'nun Türkiye'deki Macaristan Elçiliğinden Macaristan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporlar göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk, Macar, Elçilik, Rapor, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Tahy László.

Abstract

Turks and Hungarians are two nations who fought back to back as alliances in the same front during the World War I. After war, Turkish nation saved its country from the enemy invasion with War of Independence and established a new state, and the innovations and revolutions during this process were carefully observed by the Hungarian people and public opinion. In this work, it was discussed the establishment of Free Republican Party which was one of the trials of transitions to a multi-party system in Turkey, and the process, caused it be closed under the light of reports from Hungarian Embassy. This process was considered an important step regarding the progress and development of Turkish democracy at view of Hungarians, and on the other hand, it was expressed that this was an important part of power struggle in the Turkish political life. Furthermore, Hungarians, who thought that establishment of Free Republican Party would provide the positive

* Dr, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, mujdat.karagulmez@hotmail.com.

yield for Turkey, also thought that the multi-party system would completely take place in the Turkish political life with such step in the near future. This work is prepared considering the reports from Tahy László who was assigned as the first ambassador for Hungarian Embassy in Turkey to the Hungarian Ministry of Foreign Affairs.

•

Keywords

Turk, Hungarian, Embassy, Report, Free Republican Party, Tahy László.

GİRİŞ

Türkler ile Macarlar arasındaki temaslar tarihte eşine az rastlanır şekilde yüzyıllarca kesintiye uğramadan günümüze kadar süregelmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Macar mültecilerinin Osmanlıya sığınmasıyla ve 20. yüzyılın başından itibaren de müttefiklik dolayısıyla önemli ölçüde gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde Macaristan’da ortaya çıkan “Türkoloji”¹ ve “Turancılık”² fikirleriyle Macaristan’da Türk tarihine ve Türk diline karşı olan ilgi artmış ve böylelikle Türk-Macar ilişkileri daha da gelişmiştir. Ayrıca I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’nun Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yanında yer alması, kültürel ilişkilerin yanı sıra iki millet arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri de geliştirerek Türk-Macar dostluk ortamını güçlendirmiştir³.

I. Dünya Savaşı’nın müttefik güçlerin yenilgisiyle sonuçlanmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağılmıştır. Bu durum karşısında Türkler, Mustafa Kemal önderliğinde birleşerek Türk Kurtuluş Savaşı’nı başlatmıştır. Türklerin başlattığı özgürlük mücadelesi Macaristan’da büyük yankı uyandırmıştır. Özellikle Macar Turancıları basın-yayın yoluyla Türk Kurtuluş Savaşı’na büyük destek vermiş, Avrupa kamuoyunu Türklerin mücadelesinin haklı olduğu hususunda ikna etmeye çalışmışlardır (Çolak 2003: 30-31). Diğer yandan I. Dünya Savaşı sonrasında Macaristan’da bazı milliyetçi dernekler kurulmuştu. Bu derneklerden olan MOVE⁴, savaş sonrasında Macar topraklarının ve nüfusunun batılı devletler tarafından yağma edilmesi nedeniyle, yönünü Turan şubesi aracılığıyla doğuya çevirmiş ve Mustafa Kemal tarafından başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı’na yakın ilgi göstermiştir. Dernek, Türk Kurtuluş Savaşı devam ederken Türk-Macar ilişkilerinin gelişmesine destek vermek amacıyla Türk ordusuna istihkâm subayı ve Anadolu’ya özellikle Macar silah fabrikalarında görevli mühendisler başta olmak üzere, maden, elektrik ve demir yolu için en iyi mühendislerini göndermeye hazır olduklarını bildirmişlerdir (Namal 2017: 37-38).

Macarlar, Türk Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasının ardından Türkler ile bir bağ kurmak istemiştir. Bu bağlamda Macar diplomatlar özellikle, Roma’daki ve Sofya’daki Macar temsilcilikleri aracılığıyla Türk diplomatlarla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Türk ordusunun Yunanlılara karşı “*Büyük Taarruz*” hazırlığı yaptığı bir dönemde, 3 Nisan 1922 tarihinde Türk Hükümetinin Roma temsilcisi Celaleddin Arif Bey, Macaristan’ın Roma maslahatgüzarı Márffy Mantuano ile görüşerek Macarlar tarafından Anadolu’da bir cephanelik kurulması teklifinde bulunmuştur. Ancak, Türk tarafının bu teklifine karşılık Macar Hükümeti tarafından herhangi

¹ Macar Türkolojisi hakkında geniş bilgi için bkz. (Eren 1987: 72-83; Hazai 1990: 201-210; Tasnádi 1996: 54-55; Nyíri 2002: 201-210; Karagülmez 2013).

² Macaristan’da Turancılık için bkz. (Demirkan 2000; Önen 2005; Çolak 2010: 77-87; Karagülmez, 2013/2: 135-139).

³ 20. yüzyıldaki Türk-Macar ilişkileri hakkında geniş bilgi için bkz. (Çolak 2003: 28-29); Birinci Dünya Savaşındaki bu dostane ortam Macarların Türklere maddi manevi yardım elini uzatmasını sağlamıştır. Bunun en güzide örneklerinden olan ise eski Macar Başbakanlarından Kont Hedervary’nin başkanlığında Macarların Hilâl-i Ahmer Cemiyetine yaptıkları yardımlardır. Bu konuda bkz. (Namal 2014/1: 126-130); Ayrıca I. Dünya Savaşı’nın önemli bir silahlı olan propaganda açısından Macar gazeteciler üzerlerine düşeni yerine getirmiştir. Bu bağlamda birçok Türk ve Macar gazeteci karşılıklı olarak cephelere yaptıkları ziyaretlerle Türk ve Macar askerine ve sivil halka moral verici haberler yapmışlardır. Böylece I. Dünya Savaşındaki dostluk tezahürleri gazetelerde de geniş yer almıştır. Bu konuda bkz. (Namal 2015a: 1363-1374); (Namal 2015b: 270-280).

⁴ MOVE’nin açılımı Macar Milli Savunma Derneği (Magyar Országos Véderó Egyesület)’dir.

bir adım atılmamıştır (MOL K 63 287. bağ 1922.10.04: 205)⁵. Türk Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlandığında Macaristan'ın İtalya Maslahatgüzarı Márffy'nin, Türk askerlerinin cephede kazandığı büyük başarı hususunda Türk tarafına tebriklerini iletmesinin ardından, Celaleddin Arif Bey hükümetinden aldığı talimat doğrultusunda 14 Ekim 1922 tarihinde Macaristan'ın Roma elçisi Nemes'e bir ziyarette bulunmuştur. Celaleddin Bey bu görüşmede Macar Hükümetinin Türk zaferiyle ilgili tebriklerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde büyük bir etki yarattığını ve bunun için Türk Hükümetinin kendilerine teşekkürlerini iletildiğini söylemiştir (MOL K 63 287. bağ 1922.10.14: 277). Bir zamanlar özgürlük mücadelesi veren atalarına kucak açan ve yardımı esirgemeyen Türklerin şimdi kendi özgürlük mücadelesini vermelerine kayıtsız kalmayan Macarlar, manevi olarak minnetlerini göstermiş ve Türk halkına destek olmuşlardır.

Türk Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşmasının ardından sıra Lozan Konferansı'na gelmişti. Macar Hükümeti, Lozan Konferansı'nda resmi kanallar yoluyla Türk makamları ile temas kurma şansı yakalayamamıştır. Ancak 1923 yılının Ocak ayı itibariyle Jenő Ruzskay adında bir Kurmay Yüzbaşıyı Ticaret Ataşesi sıfatıyla Anadolu'ya göndererek, onu, Türk ve Macar Hükümetleri arasında siyasi ve askeri ilişkiler kurması amacıyla *introduire*(aracı) olarak görevlendirmiştir⁶.

Macar Hükümeti, Ruzskay'a, kendisinin Türkiye'ye resmi olarak gönderildiğini ve bunun gizli tutulması gerektiğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra, Macar ekonomik çevreleri tarafından iki ülke arasındaki yatırım olanaklarını araştırması ve ekonomik ilişkiler tesis etmek amacıyla gönderilen bir yetkiliymiş gibi davranması da ifade edilmiştir (MOL K 64 7. bağ 1923.04.03). Ruzskay, Anadolu'ya gelerek uzun bir dönem temaslarda bulunmuş ve bu süreç içerisinde Mustafa Kemal başta olmak üzere Türk yetkililer ile birçok görüşme gerçekleştirmiştir (MOL K 64 7. bağ: 1923). Ruzskay'ın temaları, Türkiye ve Macaristan arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasına ciddi bir kolaylık sağlamıştır.

Ruzskay, 1923 Kasım'ında Macar Hükümetinden aldığı talimat üzerine Ankara'ya giderek Türkiye ile Macaristan arasında "*dostluk, ticaret ve konsolosluk mukavelenamesi*" ve nota teatisi için müzakerede bulunmuştur. Ayrıca Macaristan'ın Türkiye'ye atamak istediği elçinin anlaşmanın imzalanmasının ardından gönderilebileceğini belirtmiştir⁷. Macaristan Hükümeti 1923 Eylül'ünde Ticaret Ataşesi Ruzskay aracılığıyla Macaristan elçisi olmak üzere isimleri daha önce bildirilen iki kişiden biri olan Profesör Vilmos Pröhle⁸ için Türk Hükümetinden

⁵ Gösterilen dipnotun tam açılımı şu şekildedir; Magyar Országos Levéltár (MOL), K 63, 287. bağ, 32/1, 32. başlık I, Roma'daki Macar Krallığı Elçisi Márffy tarafından 4 Ekim 1922 yılında gönderilen 205 numaralı telgraf. MOL, Macar Milli Arşivi anlamına gelmektedir. K 63 (külügyminiszterium/Dışişleri Bakanlığı) arşiv belgelerinin muhafaza edildiği fonun ismidir. 287. bağ arşiv belgelerinin tasniflenmiş halde bulunduğu kutu/bağın ismidir. Raporlar ayrıca "32/1, 32. başlık" şeklinde yıllara ve konularına göre ayrılarak tasnif edilmiştir. Çalışmada kullanılan Macar arşiv belgelerinin diğer bir önemli özelliği de gönderildiği tarih ve raporun sayısıdır. Dipnot gösterilirken, raporların gönderildiği tarih ve sayısı göz önünde bulundurulmuştur.

⁶ Jenő Ruzskay'ın faaliyetleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. (Árokay 1983: 580; BOA HR.İM 21: 112; BOA HR.İM 21: 72).

⁷ Bu görüşmede Macaristan'ın atayacağı elçiler arasında Pröhle'nin adı geçmiştir. Bkz. (BOA HR.İM 22:68); Vakit gazetesi 1924 yılı Eylül ayında Pröhle ile ilgili yazısında: "*Pröhle bir dönem Macaristan'ın Türkiye Konsolosluğu görevinde bulunmuştur*" diye yazmıştır. (Ragıp 1924.09.07: 1).

⁸ Profesör Vilmos Pröhle, 1871 yılında Fütelek'te doğmuş, Macar dil bilgini ve Türkoloğu dur. Budapeşte Üniversitesinde öğrenim görmüş, 1895 yılında Türk dili ve edebiyatı alanında doktora yapmıştır. 1899-1919 yılları arasında Nyíregyháza Lisesinde öğretmenlik yapmıştır. 1908'de Kolozsvár Üniversitesinde Türk-Tatar dilleri doçentliği unvanını almıştır. 1919'da Debrecen Üniversitesinde Türk dili ve edebiyatı profesörlüğüne atanmıştır. 1923'te Budapeşte Üniversitesine çağrılmış, Doğu Asya dilleri profesörlüğüne getirilmiştir. Gençlik yıllarında Türkiye ve Rusya'da birçok araştırma gezisi yapan Pröhle, özellikle Türk dil ve diyalektleri üzerinde çalışmıştır. (Eren 1998: 260-261).

muvaffakat almıştır(BOA HR.İM 48:118). Ancak Macaristan, Dr. Ladislas TAHY de Talivar et Tarkeö (Tahy László)’yu Orta Elçi sıfatıyla, Profesör Vilmos Pröhle’yi, Türkiye ile Macaristan arasındaki ilişkileri takviye etmek üzere başka bir memuriyetle görevlendirmiştir(BOA HR.İM 23:26). I. Dünya Savaşı’ndan sonra sonuçları ağır olan anlaşmalara imza atan bu iki devlet 18 Aralık 1923’te *Dostluk Anlaşması* imzalanmış, böylece resmi ve diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilmiştir⁹. Ardından Tahy László’nun¹⁰, Macaristan’ın Ankara Orta Elçisi olarak atanması, 29 Aralık 1923 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun görülmüştür(BCA HR SYS 30.10.131.936.13: 11413). Bu çalışmada Macaristan’ın Ankara elçiliğine atanan Tahy László’nun raporları ışığında Türkiye’de çok partili hayata geçiş çabalarından biri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşundan kapanmasına kadar geçen süreç Macarların gözünden ortaya konulacaktır.

I. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DENEMESİ: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Türkiye Cumhuriyeti, 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçse de, partinin ömrü çok da uzun olmamış ve parti 1925 yılında kapatılmıştı. Atatürk, demokrasiyi güçlendirmek ve muhalefet ruhunu Türk siyasi hayatına yerleştirebilmek amacıyla yeni bir partinin kurulmasını istemekteydi. Yeni bir parti ile Meclis denetlenebilecek ve rejim daha güçlü hale gelecekti. Türkiye Cumhuriyeti’nin erken dönem siyasi hayatında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ndan sonra kurulan diğer bir muhalefet partisi de 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası’dır. Fırkanın kurucusu olan Ali Fethi (Okyar) Bey¹¹ ile Mustafa Kemal’in tanışıklığı çok eskilere dayanmaktadır. 1890’larda

⁹ Dostluk Anlaşması, iki ülkenin savaş sonrası dönemdeki yeni düzende yakın ilişkiler tesis etmek niyetinde olduğunun önemli bir göstergesiydi. Diğer yandan anlaşma, yeni Türk devletinin "Türkiye Cumhuriyeti" adıyla yabancı bir devlet ile imzaladığı ilk anlaşma olması yönüyle de önem taşımaktadır. (Soysal 2000: 254); Dostluk Anlaşmasının maddeleri için bkz. (*Ellenzék* 1924.04.05: 1).

¹⁰ Tahy László 16 Mayıs 1881’de Eperjes’te doğmuştur. Tahy ismi ayrıca Tahvári ve tarkeöi olarak da geçmektedir. Doğmuş olduğu şehirde liseyi okumuş ve sonrasında Viyana konsolosluk akademisinde eğitimini sürdürdü. Buradaki eğitimi bitirmesinin ardından ilk hizmet yeri Budapeşte Ticari ve sanayi odası oldu(1905). Buradaki görevinden sonra 1905 yılında Bükreş’teki Avusturya-Macaristan Konsoloslukunda görev almaya başladı. 1907’de ise Manastır’da, Manastır Konsolos Yardımcısı olarak çalıştı. Daha sonra Sırbistan’ın güneyinde yer alan Niş Konsolosluk Başkanı oldu. 1909’dan 1913’e kadar Sırbistan’da bulunan Mitroviça’daki Avusturya-Macaristan Konsolosluk başkanı olarak görev yaptı. 1913 sonbaharında ise Konsolos kimliğiyle Bağdat Konsolosluk müdürü olarak görevlendirildi. Tahy, bu görevini İngilizlerin I. Dünya Savaşı’nda Bağdat’ı ele geçirmesine kadar devam ettirmiştir. Tahy burada 1917 Aralık ayına kadar kalarak görevini sürdürmüş ve ardından Dışişleri Bakanlığı Tahy’i İstanbul’da görevlendirmiştir. Tahy, Bağımsız Macar Dışişleri hizmeti kurulduğunda Macar devlet hizmetlerinde görev almaya başladı. 1920’de Prag’taki Macar Diplomatik Temsilciliğinin müdürü olarak görev yapmaya başladı. Bu görevini yürütürken aynı zamanda 1. Sınıf elçilik danışmanı olarak görev sürdürdü. 1922’de ise hükümet lideri tarafından tam yetkili ve olağanüstü elçi olarak terfi ettirildi. 1924’de Macaristan’ın Ankara elçisi olarak görev başladı. Bu görevinde yaklaşık hiçbir aksaklık veya duraksama olmadan 10 yıla yakın görevi başında kaldı. 1934 Ocak ayında Macar Hükümeti uzun Türkiye hizmetleri sonrasında Tahy’i Bern’deki Macar Krallığına elçi olarak atamış ve aynı zamanda bu görevinin yanında Cenevre’de Milletler Cemiyeti’ndeki Macar Temsilciliğinin müdürü olarak görev yapmıştır. Tahy, 1 yıl sonra ise 9 Ocak 1935’te bu görevinden müsteşar olarak çalışmaya başlamıştır. bkz. (A Magyar Országgyűlési Almanach: 539-540); Tahy hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Péter 2015: 93-104).

¹¹ Ali Fethi Okyar 29 Nisan 1880’de Pirlepe’de dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta babasını kaybettiği için annesinin kontrolünde dayısının himayesinde Manastır’da büyümüştür. İlkokul eğitiminden sonra Manastır Askeri Rüştiyesi ve Manastır Askeri İdadisi’nde okumuştur. Ali Fethi’nin çocukluk ve ilk gençlik yıllarının geçtiği topraklar Rumeli Eyaleti’nin en hareketli ve bir o kadar da karmaşık olaylara sahne olduğu topraklardır. Ali Fethi’nin yaşadığı dönem farklı milletlerin Türk’e karşı başkaldırdığı bir dönem olmasının yanında Avrupa’da gelişen Meşrutî idare ve demokratikleşme sürecinin Osmanlı’nın genç neslini etkilediği bir dönem olmuştur. Ali Fethi Okyar Harp Akademisi’nden sonra 3. Ordu’da istihdam edilmiş ve burada pek çok yerde görev yaparak, Makedonya’da Osmanlı Devleti’ni parçalamak isteyen çetelere karşı savaşımıştır. Okyar, bir taraftan yurdun savunması için hizmet ederken, diğer yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne girmiş ve burada etkin şahsiyetlerden biri olmuştur.

Manastır Askeri İdadisi'nde başlayan dostlukları özellikle 1908-1913 döneminde İttihat Terakki Partisi içinde ortak bir kanat teşkil etmeleri nedeniyle gittikçe kuvvetlenerek, ömür boyu sürmüştür(Okyar vd. 2007: 11).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasında o dönemki iç ve dış etmenler önemli rol oynamıştır. Özellikle 1929 yılında dünyayı kısa sürede etkisi altına alan ekonomik buhran Türkiye'yi de etkilemiş, bu ortamda Mustafa Kemal uzun zamandır düşündüğü çok partili siyasi hayata geçmek için adım atmıştır(Balkaya 2005: 240). Nitekim 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile başarısız olan çok partili hayata geçiş denemesi sonrasında tek partili rejim ile hükümet icraatlarının, kontrolsüz, muhalefetsiz oluşunun getirdiği ağırlık ve kamuoyundaki hoşnutsuzluklar, yeni Cumhuriyetin karşısına önemli bir problem olarak çıkmaktaydı. Ayrıca Avrupa basını¹² da bu tür bir tek parti yönetimini ve tek liderli yönetimi Cumhuriyet ruhuna uygun bulmuyor ve çok partili hayattan uzak, otoriter bir rejim olarak görüyordu. Bu gibi sebeplerden dolayı Mustafa Kemal'in gönlünde yatan İngiltere'deki gibi çoğulcu bir parlamenter demokrasiye geçmekti(Timur 1991: 65). Mustafa Kemal, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile muhalefet görevini üzerine alacak ve içinde bulunulan ekonomik vaziyet için çareler aramaya sevk edecek bir denetim mekanizmasını kurmaktan yanaydı. Bu partinin kurulmasından beklenen pratik faydalar ise muhalefetin zamanla gelişerek normal bir parti halini alması ve memleket idaresinde hayati bir görevi yerine getirmesidir(Karpat 2012: 151).

Mustafa Kemal'in yeni bir parti kurulması yönündeki isteği eski bir başbakan ve yakın dostu olan Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi Fethi Okyar'ın yıllık iznini geçirmek üzere Temmuz 1930'da ülkeye dönmesi ile gerçekleşmiştir. Büyükelçinin Cumhurbaşkanına yapmış olduğu ziyaret sırasında bir muhalefet partisinin kurulmasına karar verilmiştir(Ermence 2014: 77). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına ilişkin bu görüşmeler Yalova'da Mustafa Kemal, Fethi Okyar, İsmet İnönü ve Kazım Paşa dörtlüsü etrafında yapılmıştır. Bu görüşme sonrasında bir dizi temas ve toplantı yapılmıştır. Bu konuşmalarda gerçekleşen bir konuda yeni kurulacak partinin renginin ne olacağı meselesi olmuştur. Mustafa Kemal partinin Cumhuriyet Halk Fırkası'na göre daha liberal ve bu manada sol bir konumda olmasını istemektedir ve Fethi Bey de Mustafa Kemal'in bu düşünceleri sonrasında "*Ben öteden beri hürriyet taraftarıyım, binaenaleyh benim teşkil edeceğim fırka liberal bir fırka olur. Tabiatıyla böyle bir fırka Halk Fırkası'nın solunda yer alır*" demiştir(Timur 1991: 68).

Yalova görüşmelerinden sonra Mustafa Kemal'in yeni parti kurma teklifine karşı Okyar'ın cevabı şu şekilde olmuştur:"*Teklifinizi kabul ediyorum. Esasen Cumhuriyeti takviye için bana*

Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda görev alan Ali Fethi Okyar, Meşrutiyet'in ilan edilmesinde adı geçen üç şahıstan biri olmuştur. Ali Fethi Okyar 1914-1917 yılları arasında Sofya Sefareti'nde görev almış ve savaşın son yıllarında yurda dönmüştür. Ali Fethi Okyar İtilafların İstanbul'u işgal etmesinin akabinde bir süre Malta'da sürgün hayatı yaşamış ve doğuda düşmana karşı zafer elde edildiği ve güneyde Fransızlara karşı şanlı bir mücadele verildiği bir dönemde Ankara'ya gelerek Milli Mücadeleye katılmıştır. İstiklal Mücadelesinde Ali Fethi de gerek bir milletvekili veya bakan olarak bazen de diplomat olarak ciddi meseleleri halletmiş ve bu uğurda mücadele etmiştir. Onun hayatında Milli Mücadele sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin inkılâpları ve yeni devlet düzeninin oluşmasında büyük emek ve hizmetleri olmuştur. Lozan'ın imzalanmasından sonra 1923-1943 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte 1925-30 yılları arası Fransa'nın Büyük Elçiliği, 1934-1939 yılları arasında da İngiltere'de Londra Büyükelçiliği görevini üstlenmiştir. 1923-43 yılları arasında, dokuz yıllık dönemi devleti ve milleti için diplomatik hizmetle geçerken bu aradaki diğer yıllar ise parlamento da milletvekili, bakan veya başbakan olarak hizmetle geçmiştir. Ülkesine hizmet etmek için görevi başında iken 12.3.1941 yılında rahatsızlığından dolayı, Adalet Bakanlığı'ndan istifa eden Ali Fethi Okyar İstanbul'a yerleşmiştir. Her geçen gün artan rahatsızlığı nedeniyle tekrar Ankara'ya dönemeyen Ali Fethi Okyar, 9 Mayıs 1943 yılında hayatını gözlerini yummuştur. Bkz. (Balkaya 2005: 1-3).

¹² Yabancı basının SCF'nın kurulması ve CHF ile arasındaki iktidar mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. (Koçak 2006).

verdiğiniz hizmet, hem takdis ettiğim emelinizi yerine getirmeyi, hem de tamamen idealime uygun olan bir sahada çalışmayı temin ettiği için bunu ret etmek elimden gelmez. Binaenaleyh bu fikri mevki-i tatbika koymak için münasip göreceğiniz şekli kararlaştırıp icraatına girmeye hazırım”(Okyar 1987: 21).

Bu gelişmeler sonrasında yeni partinin kurulması için girişimler başlamış ve gerekli bürokratik işlemler tamamlandıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci muhalefet denemesi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 yılında resmen kurulmuştur(Balkaya 2005: 243-263; Ertem 2010: 75-76). Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın resmen kurulmasının ardından parti programı ve tüzüğü hazırlanmıştır. Sonrasında ise partinin Anadolu’da teşkilatlanması için gerekli çalışmalar başlatılmıştır(Emrence 2014: 78-86).

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu Ege, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde geniş destek bulmuştur. Özellikle Fethi Okyar’ın İzmir seyahatinde halktan gördüğü yoğun ilgi güçlü bir muhalefet partisi olacağını sinyallerini vermiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası, kurulmasından kısa bir süre sonra yerel seçimlere katılarak, hiç de azımsanmayacak bir başarı elde etmiştir. Fırka’nın bu başarısı ve ona gösterilen büyük ilgi iktidar çevrelerinde kuşkuya sebep olmuştur (Akıncı vd. 2015: 46; Timur 1991:76-77). Fırkanın kurulmasını izleyen günlerde ülke genelindeki hoşnutsuz ve muhalif grupların fırka etrafında toplandığı söylentileri yayılmıştır (Karpas 2012: 152). Fırkanın rejimi tehdit ettiği, tabanda gericielerin eline geçtiği eleştirileri başlayınca bu ortamda tarafsız kalamayacağını vurgulayan Mustafa Kemal de Cumhuriyet Halk Fırkası lehinde taraf tutmuştur. Serbest Fırka liderleri, karşı karşıya kaldıkları ağır eleştiriler sonrasında Cumhuriyet döneminin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı 17 Kasım 1930’da resmen kapatmışlardır (Karpas 2012: 153; Balkaya 2005: 336; Akıncı vd. 2015: 46; Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940): 147). Çok partili rejimi bütün kalbi ile arzulamış olan Fethi Okyar, bu arzusunu gerçekleştirmek için çok şeyler feda etmiş fakat isteğini gerçekleştirememiştir. Bu sonuçtan büyük bir üzüntü duymuştur. Fakat bu gelişmeler Fethi Okyar ile Mustafa Kemal arasındaki eski ve sağlam dostluğu etkilememiş, dargınlığa ve küskünlüğe yol açmamıştır(Timur 1991: 47-48). Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması, ülkenin henüz çok partili hayata hazır olmadığını göstermiş, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ndan sonra gerçekleştirilen ikinci deneme de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim bu denemelerin Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi hayatında önemli bir yeri olmakla birlikte çok partili hayata geçiş dinamiklerinin şekillenmesine de yardımcı olması bakımından da değeri büyüktür.

Türk Kurtuluş Savaşı kazanıldığında eski müttefik Macaristan, I. Dünya Savaşına katılıp da yenilen, fakat kendi silah gücüyle tekrar devletini kuran, Lozan Barış Antlaşmasını gerçekleştiren Türklere hayranlık duymuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında Anadolu’daki yeniden yapılanmanın her adımı Budapeşte’de coşkuyla karşılanmış ve Mustafa Kemal Paşa’nın yarattığı yeni Türkiye, Türk halkının girdiği tarihi yol, büyük bir ilgi uyandırmıştır (Çolak 2005: 1258-1259). Macar elçilik raporlarında gözlemlediğimiz bu ilgi ve hayranlığın Türkiye’deki çok partili hayata geçiş sırasında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu ve kapanmasına kadar giden süreçte de devam ettiği görülmektedir.

I.II. MACAR ELÇİLİK RAPORLARI IŞIĞINDA TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ: SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Macarlar ve Türkler arasındaki ortak tarihi, kültürel bağlar erken cumhuriyet döneminde iyi ilişkilerin kurulmasını kolaylaştırmıştır (Çolak 2000: 68). 18 Aralık 1923 tarihinde imzalanan Dostluk Anlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 13 Mart 1924 tarihinde, Macar Millet Meclisi tarafından da 21 Mayıs 1924 tarihinde onaylanmıştır. Anlaşma gereğince,

Türkiye’de Macar Temsilciği 1924 yılında uzun bir aradan sonra yeniden Elçilik düzeyinde açılmıştır. Türkiye’deki ilk Macar elçisi olarak Tahy László göreve başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye Cumhuriyeti’ni temsil etmek üzere Mustafa Kemal’in yakından tanıdığı bir isim olan Hüsrev Gerede ilk Türk elçisi olarak Budapeşte’ye atanmıştır. 1924 yılında İstanbul’da bir Macar Elçiliği’nin açılmasının ardından, Macar çıkarlarının Hollanda Elçiliği tarafından himayesi son bulmuş; bununla birlikte İzmir’e bir Macar Konsolosu tayin edilinceye kadar İzmir’deki Hollanda Konsolosunun memuriyeti dâhilinde Macar çıkarları himayeye devam edilmiştir (Namal 2017: 65-114).

Türkiye’ye ilk Macar elçisi olarak gelen Tahy, görev nedeniyle bulunduğu Balkanları ve Orta Doğu’yu iyi tanıyan başarılı bir diplomat idi. Macaristan’ın, I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve doğu ile daha yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmak istemesi nedeniyle doğuyu yakından tanıyan Tahy’nin Türkiye elçiliğine getirilmesi önemli bir hamle olarak gösterilebilir. Nitekim 1924 ile 1933 yılları arasında Türkiye’de görev yapan Macar diplomatın, Türk-Macar siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerinin daha ileri boyuta çıkarılmasında önemli bir paya sahip olması, bu görev için seçilmesinin ne kadar doğru olduğunun kanıtı olmuştur.

Tahy, görev yaptığı süre boyunca Türkiye’nin iç ve dış meselelerini yakından takip etmiştir. Görüşlerini ve izlenimlerini de raporlar yoluyla Macaristan Dışişleri Bakanlığı’na göndermiştir¹³. Tahy ayrıca, Türkiye’de kaldığı dönemde Türk devrimlerine yakından şahitlik etmiş, Türk siyasi hayatındaki gelişmeler üzerinde önemle durmuştur. Tahy’nin yakından takip ettiği konulardan birisi de Türkiye’de çok partili hayata geçiş denemelerinden birini teşkil eden Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması ve kapatılması meselesi olmuştur. Tahy, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması meselesi ile ilgili olarak Türk devlet adamları ile görüşmeler yapmış ve Türk basınını da yakından takip etmiştir.

Ayrıca Macar elçileri daha Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmadan önce Paris Elçisi olan Fethi Bey ile yakından ilgilenmeye başlamışlardı. Macaristan’ın Paris elçiliğinden gönderilen raporda Fethi Bey’in Paris elçisi olarak kalmak gibi bir niyetinin olmadığı ve Türkiye’de kendisini bekleyen önemli görevlerin olduğu yer almaktadır. Paris’teki Macar elçisi bu durumu Fethi Bey’in Mustafa Kemal’in eski ve yakın arkadaşı olmasına bağlamaktadır. Bu nedenle ilerleyen günlerde Fethi Bey’in adının iç ve dış politikada çok duyulacağını da raporuna eklemiştir (MOL K 63 288. bağ 1930.08.14: 186).

Macar elçisi Tahy’nin 27 Ağustos 1930 tarihinde Macar Dışişleri Bakanı Walko Lajos’a göndermiş olduğu rapor, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması hakkında önemli bilgiler içermektedir. Tahy, raporunda Türkiye Cumhuriyeti rejiminin, mutlakıyetçi yapısını yumuşatmak ve anayasal hükümet anlayışını daha da güçlendirmek için çaba harcamasının kendi pozisyonunu daha da güçlendireceğini söylemektedir. Tahy ayrıca, Dışişleri Bakanı ile yeni bir muhalefet partisinin kurulması meselesi hakkında bir görüşme gerçekleştirdiğini ve Dışişleri Bakanının kendisine, yapılacak olan yeni seçimler ile Büyük Millet Meclisine cumhuriyet ve laiklik yanlısı birkaç muhalefet temsilcisinin de katılacağını, bu temsilcilerin Mustafa Kemal ve diğerleri gibi amaçlarının aynı olacağını ve sadece metodsallardan başka fikirlere sahip olacaklarını söylediğini aktarmaktadır (MOL K-63 288. bağ 1930.08.27: 37). Raporun devamında, yakın bir tarihte Akşam gazetesinde Paris büyükelçisi Fethi Bey’in İsmet Paşaya karşı daha sol anlayışta bir muhalefet partisi kuracağı hakkında bir haber çıktığını ve bu haberin diplomasi çevrelerinde bomba etkisi yarattığını söylemektedir. Tahy, Mustafa Kemal’in

¹³ Atatürk Dönemi’nde Türkiye’de görev yapan Macar Büyükelçiler yazdıkları raporları Macaristan Dışişleri Bakanlığı’na göndermiştir. Macar Büyükelçilerin Türkiye’nin iç ve dış meseleleri hakkında yazdıkları raporlar Macaristan Dışişleri Bakanlığı Kataloglarındaki çeşitli fonlarda muhafaza edilmektedir. (Külügyminisztérium Levéltára/Dışişleri Bakanlığı Arşivi) 2003; (Külügyminisztérium Levéltára 2007).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile hedeflediklerini ise şu sözlerle aktarmaktadır (MOL K-63 288. bağ 1930.08.27: 37): “Görünüş şu ki Gazi, İsmet Paşanın gücünü hafifleterek Fethi Bey’i yakın bir zamanda hükümetin başına geçirme niyetinde olduğunu gösterdi. Ayrıca Gazi, bu şekilde dış politikayı da farklı bir temelde şekillendirmek istemektedir. Bu haber birçok yabancı devlet temsilcisi için de önemli bir haber oldu ve taraflı tarafsız bütün dış kesim de politik değişim ile ilgili olarak büyük bir başarı beklemektedirler. Ayrıca Gazi’nin en önemli amaçlarından birisi de İsmet Paşa’nın gücünün etkisini kırmaktı ve Fethi Bey bu amaç için çok uygundu. Diğer yandan parti kurulması aracılığıyla İsmet Paşa’nın demir rejimine karşı kesinlikle güçlü bir şekilde yükselen muhalefet ruhunu yöneten bir güvenlik supabını ortaya çıkarmaktı.” Görüldüğü üzere Macar elçisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasındaki diğer önemli bir faktörün, Atatürk ve İsmet Paşa arasındaki güç mücadelesi olduğuna da dikkat çekmektedir.

Öyle ki Macar elçilik raporlarında Mustafa Kemal’in Fethi Bey’i partiyi kurması için cesaretlendirerek maddi-manevi destek vereceğini ve bu konuda garanti verdiği de belirtilmektedir. Mustafa Kemal böylece İsmet Paşa Hükümeti karşısında bir denge unsuru olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı kullanmak istemiştir. Böylece Türkiye’yi iki yönlü olarak yönetmenin Mustafa Kemal’in düşüncesi olduğu raporlarda yer almıştır (MOL, K-63, 288. bağ: 52).

Tahy, bu gelişmeler sonrasında olayları daha yakından takip edebilmek amacıyla Ankara’ya yolculuk etmiştir. Sonrasında, Macar Dışişleri Bakanı Walko Lajos’a yazdığı bir raporda Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurucusu Fethi Bey’in dış politikası hakkında ise şunları söylemektedir: “Fethi Bey de İsmet Paşa gibi evet çok iyi bir devlet adamı. O da öncelikle Türk politikasını devam ettirecek. Kendisi Rus yöneliminde bir politika izleyecek ve bunun yanında belki de Fransa ve İngiltere’ye de yakınlaşacak. İsmet Paşa gibi Fethi Bey de Fransa-İngiltere rekabetini kendi çıkarları doğrultusunda kullanacak. Öncelikle Fransa yönünde bir politika izleyecek ve İtalya’ya karşı ise o da yakın bir politika izlemeyecek, belki de iki büyük gücün etkisini dengeleyerek bir politika uygulayacak.”

Tahy raporlarında, Fethi Bey’in çok yetenekli bir diplomat olduğunu ve hükümeti alması durumunda ekonominin iyileşmesinin yanında iç politika da daha iyi bir değişim yaratabileceği yorumunu yapmaktadır. Bununla birlikte yeni kurulan fırkanın gelecekte seçimlerdeki şansı konusunda: “Ben ve genel olarak çoğunluklu olarak meslektaşlarım Fethi Bey’in hükümetinin şimdiki hükümetten beklenenden daha fazla bir şansı olduğunu düşünmekteyiz” demektedir (MOL K-63 288. bağ 1930.08.27: 37). Tahy’nin bu sözleri Fethi Okyar’ın siyasi arenada kendisine olan güvenini de açıkça yansıtmaktadır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kurulmasının üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen hızlı bir şekilde güçlenmiştir. Fırkanın, Türk siyasi hayatındaki hızlı ilerleyişinden Macar elçilik raporlarında önemle bahsedilmiştir. Örneğin 22 Eylül 1930 tarihli rapor, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın hızlı şekilde güçlendiği bu dönem hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Raporda, yeni kurulan fırkanın programından ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile hükümet arasındaki tartışmalardan geniş şekilde bahsedilmektedir. Raporda bahsedilen diğer önemli bir konu ise Fethi Beyin Batı Anadolu’ya yapmış olduğu ziyaretlerdir (MOL K-63 288. bağ 1930.09.22: 40; MOL K-63 1930.09.23: 41).

Bu ziyaretlerin en önemlisi olarak gösterilen İzmir ziyaretinde Fethi Bey 4 Eylül’de kente geldiğinde vatandaşlar evlerini bayraklarla süslemiş ancak yerel yöneticiler polis aracılığıyla bayrakların asılmasını engellemeye çalışmıştır. Buna karşın İzmir limanında büyük bir kalabalığın Fethi Bey’i karşıladığı raporlarda belirtilmektedir. Fethi Bey büyük bir zorlukla

gemiden inerek kalabalıklar arasından İzmir Palas Oteline geçmiştir. Fethi Bey'in İzmir'deki karşılanması sırasında yaşanan bir protesto sırasında gerginlik olmuş ve polisin ateş etmesi sonucunda bir öğrenci hayatını kaybetmiş, yedi ağır yaralı olmak üzere yirmi kişi de hafif yaralanmıştır. Bu esnada Fethi Bey kalabalığı yatıştırmaya çalışmış ve bu olaydan sonra kalabalık dağıtılarak yollar kapatılarak yeni grupların gelmesi jandarma ve polis tarafından engellenmiştir. Bu olaylar üzerine İzmir valisinin isteği üzerine Fethi Bey konuşmasını bir gün ertelemiştir. Fethi Bey, İzmir mitinginde yaptığı konuşmasında İsmet Paşa'nın parti programlarına yaptığı eleştirilerine cevabı¹⁴ vermiştir. Fethi Bey, İzmir'de yaptığı konuşmasında partisinin laik olmasının yanında hükümetin faaliyetlerini de denetleyeceğini ve bunun avantajlarına vurgu yapmıştır. Ayrıca İsmet Paşa'nın demiryolu açılışında yönelttiği eleştirilere de cevap vermiştir. Fethi Bey cevabında demiryolları meselesinde yabancı şirketler ile avantajı olmayan bazı antlaşmaların imzalandığını söyleyerek hükümeti suçlamıştır. Ardından Fethi Bey Türk ekonomisi hakkında önemli noktalara değinerek ekonomik krizi çözebileceğini ifade etmiştir. Macar elçilik raporlarında Fethi Bey başarılı olabilirse Türkiye'de anayasal gelişim açısından muhalefetin kurulmasının kesinlikle faydalı bir gelişme olacağı da belirtilmiştir (MOL K 63 288. bağ 1930.09.22: 40; MOL K 63 288. bağ 1930.09.23: 42).

Macar elçisi Tahy, Ankara temasları sırasında Serbest Cumhuriyet Fırka'nın kurucusu Fethi Bey ile de uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede genel olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın iç ve dış politika programı ele alınmıştır. Fethi Bey, Macar elçi ile olan görüşmesinde öncelikle Başbakanlığı dönemindeki Türk-Macar dostluğuna vurgu yaparak, iki taraf arasında Ankara'da tekrar toplumsal temasların kurulmasını dilediğini ifade etmiştir. Konuşmanın devamında ise Fethi Bey Türkiye'de bir muhalefet partisinin kurulmasına olan ihtiyaçtan bahsetmiş ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın seçimlerde büyük bir başarı elde edeceğine olan inancını da vurgulamıştır (MOL K 63 288. bağ 1930.09.23: 42).

Macar elçisi Tahy, Fethi Bey ile görüşmesinden sonra Macar Dışişleri Bakanı'na gönderdiği raporda Serbest Cumhuriyet Fırka'nın iç politika hedeflerini kısaca şu şekilde özetlemektedir: İsmet Paşa'nın demiryolları politikası eleştirilerek, vergilerin hafifletilmesi öngörülmektedir. İzmir ve İstanbul'daki liman tekellerinin kaldırılarak, daha liberal bir ekonomiye sahip olmak ve yabancı sermayayı teşvik etmek. Ayrıca yönetim, basın, düşünce ve bireysel özgürlüklerin güvence altına alınması gerektiği savunulmaktadır (MOL K 63 288. bağ 1930.09.23: 42).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın dış politikadaki programının ise İsmet Paşa'dan sadece bazı küçük farklılıkları olduğu Macar elçilik raporlarında vurgulanmıştır: Fethi Bey de Rus politikasına dikkat çekmektedir, çünkü hiçkimse Türkiye'nin özgürleşmesi hususunda Rusya'nın katkısını unutmamıştır. Büyük ekonomik avantajların beklendiği Batı Avrupa'nın büyük güçleri İngiltere ve Fransa ile olan ilişkilerde Rusya engel olamayacaktır. Ayrıca Fethi Bey, İtalya'ya karşı tek taraflı bir yönelim yerine bir Fransız-İtalyan etkisinde bir dengeyi amaçlayarak Milletler Cemiyetine girmek istemektedir (MOL K 63 288. bağ 1930.09.23: 42).

Macar elçisi Tahy, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın dış politika hedeflerini aktarırken, Fethi Bey'in Türk-Macar ilişkileri hakkında söylemiş olduğu sözlere vurgu yaparak şunları söylemektedir: *Türk-Macar ilişkileri hususunda Fethi Bey'in önceki hükümeti oldukça dostçaydı. Fethi Bey, Macaristan'ın sadece İsmet Paşa ve Fethi Beyin dostu olmadığını, aynı zamanda Macaristan'ın bütün Türk hükümetlerinin ve tüm Türk halkının dostu olduğunu söyledi* (MOL K-63 288. bağ 1930.09.23: 42). Fethi Bey ile görüşmesi sonrasında Tahy'nin şu sözleri Türkiye'de çok partili

¹⁴ İsmet Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırka'nın parti programına yönelik eleştirisini 31 Ağustos'ta Sivas'ta yapılan Sivas-Kayseri demiryolunun açılış vesilesiyle yapmıştır. Ayrıca İsmet Paşa, Serbest Cumhuriyet Fırkası programında yer alan CHF'nin eleştirilen hükümet politikaları hakkında da cevabını vermiştir. (MOL, K-63, 288. bağ 1930.09.22 :40).

hayata geçiş denemesi bakımından önem taşımaktadır: “Türkiye yeni parti ile sadece kazanacaktır; çünkü parlamentonun denetlenmesi ve basın özgürlüğü yoluyla daha geniş toplumsal sınıflar da siyasi olarak etkin olacaklardır (MOL K 63 288. bağ 1930.09.23: 42).

TBMM’de Serbest Cumhuriyet Fırkası Başkanı Fethi Bey ile on sekiz CHF milletvekili arasında yaşanan tartışmalar ve CHF milletvekilleri yeni kurulan partide devlete karşı unsurların barındırıldığı suçlamasında bulunmuşlardır. Fethi Bey bu suçlamalara karşı çıkarak kendisinin *CHF’nin herhangi bir üyesi gibi Cumhuriyetçi ve laik bir hissiyata sahip olduğunu söylemiştir.*” Fethi Bey bu oturumun ardından Mustafa Kemal’i arayarak Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı dağıtmasını istemiştir. Mustafa Kemal’in başkanı olduğu bir partiye karşı mücadele edemeyeceğini söylemiştir. Raporlarda Fethi Bey’in Serbest Cumhuriyet Fırka’nın kapatılması görüşünde olmasına karşın Mustafa Kemal’in buna karşı olarak partinin faaliyetlerini devam ettirmesini istediğini görmekteyiz¹⁵.

Raporlarda dikkati çeken diğer bir konu da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması meselesidir. Tahy, raporlarında Fırkanın kapatılması hususunda şu tespitlere yer vermiştir: “*En son yapılan yerel seçimlerde hoşnut olmayan kimseler bütün gericiler, komünistler, işçiler Fethi Beyin partisine katıldı ve İzmir-Antalya gibi bazı yerlerde seçimler nedeniyle ciddi anlamda kargaşalar da meydana geldi. Gerçekler ve ortaya çıkan tabloda halkın bu partiye karşı çok optimistik bir şekilde yaklaşmaları, Gazi’yi ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nı korkuttu. Yerel seçimler süresince legal veya illegal bütün araçları Liberal partinin zaferini engellemek amacıyla kullandılar ve bunda bazı şehirler hariç başarılı da oldular. Bununla birlikte Fethi Beyin partisinin kapatılmasına kesinlikle üç neden söylenebilir. Bunlardan ilki Gazi’nin sert ve açık bildiriler şeklinde tutumunu yayınlaması oldu. İkincisi ise Fethi Bey kendisi de muhalefet çatısı altında bazı kesimlerin devlete karşı olarak daha serbest hareket ettiğini ve güçlendiğini gördü. Son olarak ise Fethi Bey hükümet partisinin büyük gücünü ve teşkilatını görerek umutsuzluğa kapıldı ve hızlı bir başarının elde edilmesinin beklenmesinin zor olduğunu görerek, uzun ve yorucu bir muhalefet hareketine girişmede kendisinde azim ve güç göremedi*”(MOL K-63, 288. bağ, 1930.11.27: 52).

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasının ardından bazı milletvekilleri CHF’ye geri dönerken bazıları bağımsız olarak yollarına devam etmişlerdir. Macar elçilik raporlarında Fethi Bey’in başarısız olan parti kurma denemesinin ülkede muhalefet ruhunu uyandırdığı bu denemenin çok partili hayata geçiş için bir ışık olduğu ve bundan sonra bu gibi girişimlerin olacağı belirtilmiştir. Fakat yakın zamanda yeni bir muhalefet partisinin kurulacağı yönünde bir görüş belirtilmemiştir (MOL K-63, 288. bağ, 1930.11.27: 52).

Macar elçilik raporlarında dikkat çeken başka bir hususta Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması ve kapanmasına giden süreçte İsmet Paşa’nın prestijini ve gücünü arttırmasıdır. Ayrıca raporlarda İsmet Paşa’nın güçlenmesinin Mustafa Kemal tarafından iyi karşılanmadığı bu nedenle yakın dostu olan Fethi Bey’in hızlı bir şekilde güçlenmesini istediği yeralmaktadır. Raporlarda bu sürecin güç çatışması olarak aktarıldığını da görmekteyiz. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapanmasının ardından Mustafa Kemal’in Anadolu vilayetlerini içeren uzun bir seyahate çıktığı ve bu yolculuğun amacının Mustafa Kemal’in tekrar iç politikada önemli bir rol oynamak istemesinden kaynaklandığı da belirtilmiştir. Bu vesileyle Mustafa Kemal’in millet ve yerel yöneticilerle doğrudan doğruya iletişime geçmeyi hedeflediği ifade edilmiştir. Macar elçilik raporlarında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapanması olayının İsmet Paşa’yı memnun

¹⁵ Walko Lajos’a İstanbul’dan gönderilen 27 Kasım 1930 tarihli rapor(MOL K 63 288. bağ 1930.11.27: 52); (MOL, K-63, 288. bağ 1931.02.09: 8).

ettiği çünkü gücünün arttığı yazmaktadır¹⁶. Buna karşın ülkede muhalefet ruhunun sönmemesi amacıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanması ardından muhalefet görüşünün Yarın, Son Posta ve Yılmaz gazeteleri üzerinden yürütülmeye çalışıldığı da raporlarda yer almaktadır (MOL K 63 288. bağ 1931.06.30: 45).

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla Türkiye'de çok partili hayata geçişin ikinci denemesi de başarısız olmuştur. Fırkanın kapatılmasının hemen ardından 23 Aralık 1930'da Menemen Olayı patlak vermiş, bu olay ile kısa zaman önce kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası arasındaki bağlantı Türkiye'de görev yapan Macar Maslahatgüzar Nagy'ın raporuna da yansımıştır. Nagy raporunda, Menemen'de gerçekleşen olayda Halifeliğin tekrar geri gelmesini isteyen bir grubun, olayı bastırmak isteyen Kubilay Asteğmeni şehit ettiğini ve bu olaya Nakşibendi tarikatının üyelerinin neden olduğunu yazmıştır. Raporun devamında, olayın ardından hızlı bir tahkikat yapıldığını ve suçluların Türk Hükümeti tarafından hemen cezalandırıldığını aktarmıştır. Nagy, aldığı duyumlara göre bu olayın küçük ve plansız bir olay olmadığını, aksine Türkiye genelinde örgütlenen tarikat üyelerinin bunu önceden planladığını söylemektedir. Raporda bahsedilen diğer önemli mesele ise, Menemen olayıyla bağlantılı olarak tutuklananların içinde yakın dönemde kapatılan Serbest Cumhuriyet Fırkası üyelerinin de bulunduğu ve bunlardan bazılarının Menemen olayında önemli pozisyonlarda görev aldığı ifade edilmesidir (MOL K 63 288. bağ 1931.01.16: 4).

Nagy, Menemen olayının Türkiye'nin siyasi olarak henüz çok partili hayata geçiş için olgunlaşmadığını gösterdiğini ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasında da görüldüğü üzere Türkiye'nin öncelikli olarak modern Cumhuriyetçi ruhlu aydın nesilleri yetiştirmeye ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir. Son olarak raporda, Fethi Bey'in kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sebep olduğu bazı olumsuz durumlar nedeniyle, Türk siyasi hayatında yeni bir partinin kurulmasına izin verilmeyeceği, daha ziyade Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendisini revize edeceği ve halk ile daha yakın ilişkiler tesis etmek için çalışacağı aktarılırken, Menemen olayının ve Fethi Bey'in başarısız olan fırka kurma meselesinin, hiç kuşkusuz ülkenin geleceği hususunda en güçlü ve en akıllı yönetime ihtiyaç olduğunu göstermesi bakımından faydalı olduğu da ifade edilmektedir (MOL K 63 288. bağ 1931.01.16: 4).

Macar elçilik raporlarında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ardından hızlı bir teşkilatlanma içine girdiğini, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın CHF ile ciddi bir mücadeleye girmesine rağmen ilk etapta başarısız olduğuna yer verilmektedir. Buna karşın Fethi Bey'in Eylül ayında TBMM'de yaptığı konuşmasından güçlü bir muhalefet ruhunun oluşacağını da habercisi olduğunu yazmaktadır (MOL K 63 288. bağ 1931.02.17: 5). Macar elçisi Tahy, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına rağmen bunun ülkede muhalefet ruhunu uyandırdığını söylemektedir. Ayrıca bu denemenin çok partili hayata geçiş için bir ışık olduğunu ve ülkenin bundan sonra çok geçmeden çok partili hayata geçiş için uğraş vereceğini ifade etmektedir (MOL, K-63, 288. bağ, 1930.11.27: 52).

SONUÇ

Macarlar, Milli Mücadeleden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Trianon kışkırcısından sıyrılmaya çalışan Macarlar, kendilerine örnek

¹⁶ Walko Lajos'a İstanbul'dan gönderilen 27 Kasım 1930 tarihli rapor için bkz. (MOL K-63, 288. bağ, 1930.11.27: 52). Görüldüğü üzere SCF'nin kapatılması Türkiye'nin iç siyasetinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Başta yapılacak olan seçimler ve ülkede yapılan reformların daha farklı bir yöntemle ele alınacağı devletin iç sisteminin daha iyi çalışması gündeme gelmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal bu gelişmeler sonrasında Başbakan İsmet Paşa ve devlet adamları ile uzun görüşmeler gerçekleştirdi ve yapacağı Anadolu seyahati hakkında fikir alışverişinde de bulunmuştur. Bkz. (MOL K 63 288. bağ 1931.03.09: 12).

olarak gördükleri Türkiye ile sıkı ilişkiler kurmuşlar ve iki devlet arasındaki dostluk bağlarına önem vermişlerdir. Bu bağlamda Türkiye’de Macar Elçiliğinin açılması sonrasında ilk elçi olarak göreve gelen Tahy László, göreve başladığı ilk andan itibaren gerek Türk dış politikasındaki gelişmeleri, gerekse Türk iç politikasındaki gelişmeleri raporlar yoluyla Macar Dışişleri Bakanlığına göndermiştir. Bu raporlardan bazıları, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın açılması ve kapatılması meselesini kapsamaktadır. Tahy yazmış olduğu raporlarda, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasının Türk demokrasisini güçlendireceğini belirtmiş ve mevcut rejimin böyle bir adımla uluslararası konumunu da daha iyi seviyeye çıkaracağını ifade etmiştir. Tahy, böyle olmakla birlikte bu girişimin Türk devlet adamları arasındaki güç mücadelesinin bir sonucu olduğunu da ifade etmiştir. Fethi Okyar’ı yakından tanıyan Tahy, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kısa zamanda kapatılmasına rağmen, bu girişimin Türkiye’deki muhalefet ruhunu önemli ölçüde güçlendirdiğini ve uzun vadede Türk siyasi hayatına büyük bir getirisinin olacağını düşünmüştür. Raporlarda, çok partili siyasi hayat ile Türkiye’de farklı düşüncelerin özgürce kendini ifade edebileceği vurgulanırken, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen Türk demokrasisinin olgunlaşmasını sağlayacağı da aktarılmıştır. Söz konusu raporlar, Türkiye’deki çok partili hayata geçiş sürecinde yaşananların, Macar elçilik raporları ışığında Macarların gözünden nasıl gerçekleştiğini anlatması bakımından önem taşımaktadır.

SUMMARY

The relations between the Turks and the Hungarians have begun long time ago. Especially Hungarians were significantly influenced by Turks in cultural terms. The Hungarians lived a long time among the Turks before they settled in the Carpathian Basin. The Byzantine sources regarded the Hungarians as the same nation as the Turks because of their Turkic characteristics when they migrated to the West and settled in the Carpathian Basin. Relations between the two nations continued without interruption in the period when the Ottomans dominated the Hungarian territory and immediately afterwards when the Habsburgs dominated the Hungarian territory. Since the beginning of the 19th century, "Turcology" and "Turanism" strengthen friendly relations between Turks and Hungarians. In this positive atmosphere, Turks and Hungarians fought as Allies in the First World War. Both empires were destroyed after the war; while Hungary emerged as an independent state, and Turks established a new state after the National Struggle. The Hungarians, who supported the National Struggle in Anatolia, sought to establish diplomatic relations with the Turks by sending a representative to Anatolia named Jenő Ruszkay before the signing of the Treaty of Lausanne.

As a result of Ruszkay's contacts in Anatolia, the "Friendship Agreement" was signed between the Turks and the Hungarians on December 18, 1923, and official relations which were interrupted for a period of time re-established after World War I. The reestablishment of official relations was followed by the opening of mutual embassies. László Tahy was appointed by Regent Horthy, as ambassador to Turkey who an experienced diplomat and knows Turkey closely and Mustafa Kemal Pasha appointed Hüsrev Gerece, a well-known figure who was a valuable contributor in the National Struggle, to Budapest as ambassador. Both leaders have appointed reliable and closely-known names as ambassadors who can provide the best service to Turkish-Hungarian relations. László Tahy was appointed as the first Hungarian ambassador to Turkey and he witnessed the reform movement that took place in Turkey.

The Progressive Republican Party established in 1924, did not last long due to various reasons. Atatürk demanded the establishment of a new party in order to strengthen the

democracy and to place the opposition spirit in Turkish political life after the attempt of this multi-party alliance which has not been successful. Atatürk trusted his close friend Fethi Okyar to establish a new opposition party. Fethi Okyar, he came for the summer holidays in 1930 and met with Atatürk in Turkey, and it was decided to establish a new opposition party in these negotiations. Following these news have started initiatives for the establishment of a new opposition party and the Free Republican Party, the second attempt of the Republic of Turkey after the completion of the necessary bureaucratic procedures are formally established in August 12, 1930.

The restructuring in Anatolia aroused great interest to the Hungarians. Hungarian ambassador Tahy also showed great interest in the early Republican Turkey's domestic and foreign policy. The establishment of multi-party life and attempts to transition the Free Republican Party in Turkey was another topic to which the Tahy's interest. In this period, Tahy interviewed the Turkish statesmen on the question of the establishment of the Republican Party and closely followed the Turkish press. According to Tahy, the establishment of a new opposition party will have only positive results. In his reports Tahy says that the Republic of Turkey regime to soften the structure of the absolutist and constitutional government effort to further strengthen the understanding is to say it will further strengthen its position. Tahy also says that the purpose of establishing such an opposition party is the power struggle between Atatürk and Ismet Pasha.

According to Tahy, Fethi Okyar is also intelligent as Ismet Pasha, and if he gets the government, he will make a better interpretation that domestic politics can make a better change besides the recovery of the economy. He also says that the newly established politics of the electoral chances in the future suggest that he and his colleagues as a majority in general think Fethi Bey's government has a better chance than the current government. Tahy stated that Fethi Okyar's newly established opposition party has a better chance than the present government. Despite a short period of time following the establishment of the Free Republican Party, the Hungarian ambassador took notice of the empowerment to the Free Republican Party.

He mentioned in the Hungarian embassy reports about Free Republican Party's rapid progress of Turkish political life. In order to follow up the developments closely after the establishment of the party, Tahy made a meeting with Fethi Okyar in Ankara. Although it has been a short time since its establishment, the life of the Free Republican Party has not been long. Tahy, the Free Republican Party, despite the closure in a short time, the spirit of opposition in Turkey this initiative that significantly strengthen Turkish political life and the long-term thought it would be of great returns. In the reports emphasized that Turkey with multiparty can express themselves freely in the political life of different ideas and Free Republican Party, despite experiencing negative developments has been transferred in order to provide the maturation of Turkish democracy.

KAYNAKÇA**Arşivler**

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
BCA, 30.10, 131.936.13, Dosya: 11413, 29.12.1923.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
BOA, (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı) HR.İM., Dos. 21, no. 112, 26.09.1923.
BOA, HR.İM., Dos. 21, no. 72, 21.09.1923.
BOA,HR.İM., Dos. 22, no. 68, 03.11.1923.
BOA,HR.İM., Dos. 48, no.118, 19.09.1923.
BOA,HR.İM., Dos. 23, no. 26, 18.12.1923.
- Magyar Országos Levéltár (Macar Milli Arşivi, MOL)
MOL, K 63, 287. bağ, 32/1, 32. başlık I., 4 Ekim 1922 yılında gönderilen 205 numaralı telgraf.
MOL, K 63, 287. bağ, 32/1, 32. başlık, 14 Ekim 1922 tarihli ve 277-pol sayılı rapor.
MOL, K 64, 7. bağ, 32. başlık, 3 Nisan 1923 tarihli rapor.
MOL, K 63, 288. bağ 32/1, 27 Ağustos-1930 tarihli ve 37-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ 32/1, 22 Eylül-1930 tarihli ve 40-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ 32/1, 23 Eylül-1930 tarihli ve 41-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ 32/1, 23 Eylül-1930 tarihli ve 42-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ, 32/1, 27 Kasım-1930 tarihli ve 52-pol sayılı rapor.
MOL, K-63, 288. bağ, 32/1 başlık, 14 Ağustos 1930 tarihli ve 186-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ, 32/1, 16 Ocak 1931 tarihli ve 4-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ, 32/1, 9 Şubat 1931 tarihli ve 8-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ, 32/1, 17 Şubat 1931 tarihli ve 5-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ, 32/1, 9 Mart 1931 tarihli ve 12-pol sayılı rapor.
MOL, K 63, 288. bağ, 32/1, 30 Haziran 1931 tarihli ve 45-pol sayılı rapor.

Kitaplar

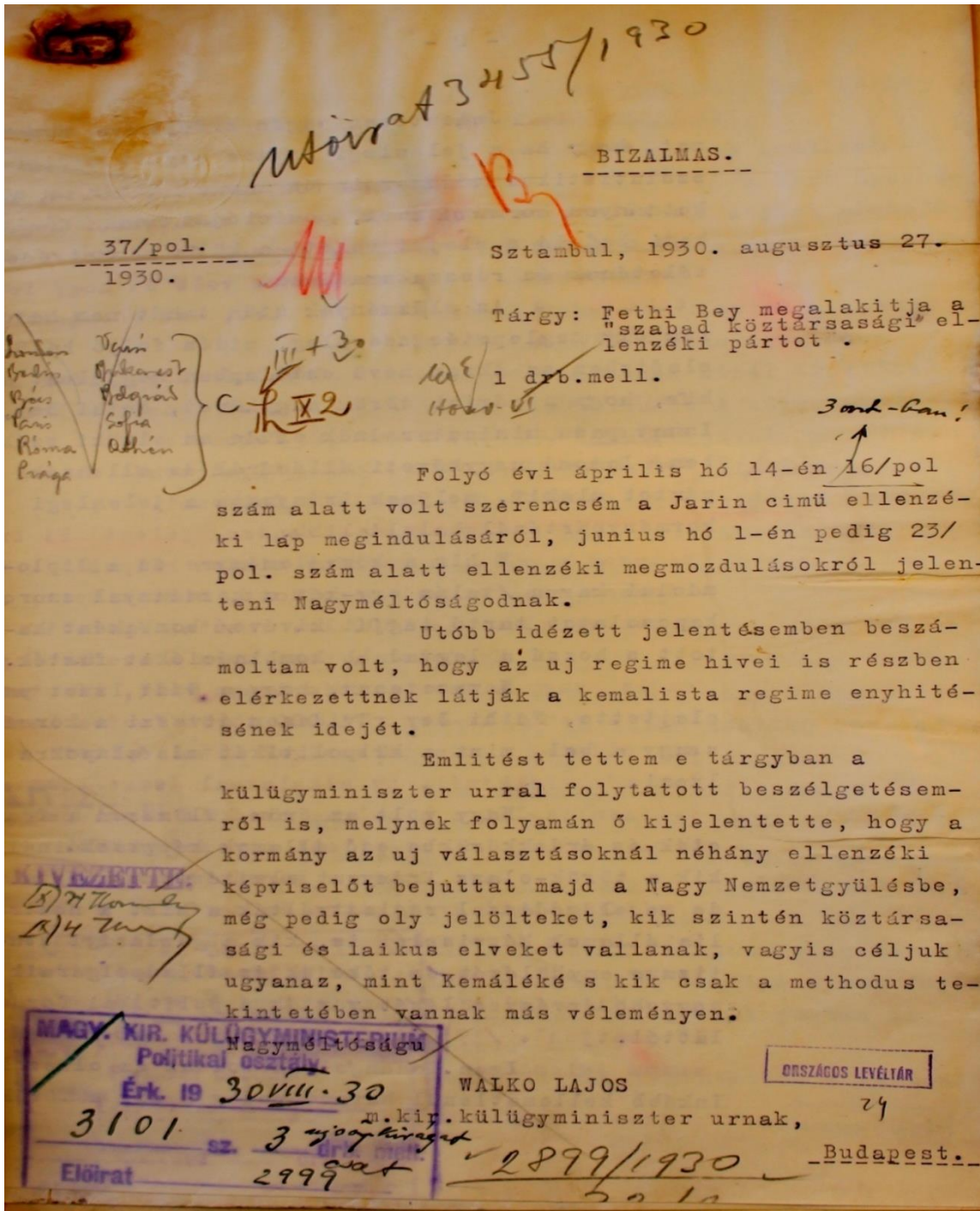
- A Magyar Országgyűlési Almanach(1940) (Macar Meclis Almanacağı), Budapest.
- BALKAYA, İhsan Sabri (2005), *Ali Fethi Okyar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940* (2002), C.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DEMİRKAN, Tarık (2000), *Macar Turancıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- EMRENCE, Cem (2014), *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- EREN, Hasan (1998), *Türklük Bilimi Sözlüğü (I. Yabancı Türkologlar)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAZAI, György (1963), *Tarihte Türk-Macar Bağları*, Budapest.
- KARAGÜLMEZ Müjdat (2013), *Macaristan’da Türkoloji(1870-1945)*, Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- KARPAT, H. Kemal(2012), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (2006), *İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Magyar Külügyminisztérium Levéltára(2003) (Macar Dışişleri Bakanlığı Arşivi) (1918-1945), (Der.) Nagy Ferenc, C.1, Budapeşte.
- Magyar Külügyminisztérium Levéltára (2007) (Macar Dışişleri Bakanlığı Arşivi) (1918-1945), (Der.) Nagy Ferenc, C.2, Budapeşte.
- NAMAL, Yücel (2017), *Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)*, Germany: Lambert Academic Publishing.
- OKYAR, Ali Fethi (1987), *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Fesh Edildi?*, İstanbul.
- OKYAR, Osman - Seyitdanlıoğlu Mehmet(2007), Atatürk, *Okyar ve Çok Partili Türkiye-Fethi Okyar’ın Anıları*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖNEN, Nizam (2005), *İki Turan Macaristan ve Türkiye’de Turancılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SARAL, Emre (2016), *Türkiye-Macaristan İlişkileri (1920-1945)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SOYSAL, İsmail (2000), *Türkiye’nin Siyasi Andlaşmaları*, C.I (1920-1945), Ankara: TTK.

TİMUR, Taner (1991), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler

- AKINCI, Abdulvahap-Usta Sefa (2015), "Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), s.42-52.
- ÇOLAK, Melek (2000), "Atatürk Dönemi’nde Kültürel Siyasi ve Ekonomik Bakımdan Türk-Macar İlişkileri(1919-1938)", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.1, S.2, Güz, s.61-72.
- ÇOLAK, Melek (2001 Mayıs) "19. Yüzyıl Sonu-20. Yüzyıl Başlarında Türk-Macar Yakınlaşması", *Toplumsal Tarih*, S.89, s.4-10.
- ÇOLAK, Melek (2004 Kasım) "Atatürk Dönemi’nde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1923-1938) ", *Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Askeri ve Tarihi Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*, S.31, s.87-93.
- ÇOLAK, Melek (2005) "Türk-Macar İlişkileri ve Macaristan’ın Türk İnkılabına Bakışı(1919-1938) ", *5. Uluslararası Atatürk Kongresi Bildirileri*, C.2, Ankara: s.1253-1266.
- ÇOLAK, Melek (2010) "Macar Turancıları ve Atatürk(Macar Kaynaklarına Göre) ", *Türk Yurdu*, C.31, S.21, Güz, s.77-87.
- EREN, Hasan (1987), "Balkan Ülkelerinde ve Macaristan’da Türkoloji Çalışmaları", *Dünyada Türklük Araştırmaları ve Türkiye Sempozyumu (29-30 Eylül 1986)*, Fatih Yayınevi, İstanbul: s.72-83.
- ERTEM, Barış (2010 Aralık), "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, s.75-76.
- GYÖRGY, Hazai(1990 Mayıs), "Macaristan’da Türkoloji", *Türk Dili*, S.461, s. 201-210.
- KARAGÜLMEZ Müjdat(2013/2), "Kitap Değerlendirme: Ablonczy Balázs, Keletre Magyar! A Magyar Turanizmus Története (Doğuya Macar!, Macar Turancılık Tarihi), Jaffa Kiadó (Jaffa Yayınları), Debrecen-2016.", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.24, s.135-139.
- LAJOS, Árokay(1983), "A Rejtett Magyar Katonai Attasé Szolgálat Tevékenységére 1923-1928 között (1923-1928 Arasında Gizli Macar Askeri Ataşe Hizmet Faaliyetleri)", *Hadttörténelmi Közlemények*, XXX. évfolyam, S.4, Budapest: s.574-591.
- "Magyar-török baráti szerződés" (1924.03.05), *Ellenzék*, 45. Év, 51. Szám, s.1.
- NAMAL, Yücel (2014), "According to the Turkish Archive Resources: Helps of Hungarians to the Ottoman Red Crescent Association During the First World War", *Közép-Európai Közlemények*, VII. Évfolyam, 1. Szám, no. 24, 2014/1, s. 126-130.
- NAMAL, Yücel (2015 Ocak-Şubat) "I. Dünya Savaşı Sırasında Avusturya-Macaristan Gazetecilerinin İstanbul ve İzmir Ziyaretlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları(31 Mayıs-11 Haziran 1918)", *Yeni Türkiye Dergisi (Çanakkale Özel Sayısı)*, Yıl: 21, S.65, s. 1363-1374
- NAMAL, Yücel(2015) "I. Dünya Savaşı Sırasında Macar Gazeteci István (Dobai) Dobay’ın İstanbul ve Çanakkale Cephesindeki İzlenimleri (1915)", *7. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, Kaposvár: 2015, s. 270-280.
- NYÍRI, T. Mária (2002 Ağustos), "Macaristan’da Türkoloji Tarihi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.139, s.201-210.
- PÉTER, Oláh (2015), "A török-magyar kapcsolatok alakulása egy diplomata szemével-Tahy László ankarai követ munkássága(1924-1933)-(Bir Diplomatanın Gözüyle Türk-Macar İlişkilerinin Oluşumu Ankara Sefiri László Tahy’nin Çalışmaları(1924-1933)", *Keletkutatás Tanulmányok Vásáry István 70. Születésnapjára (Doğu Araştırmaları-István Vásáry’nin 70. Doğum gününe İthaf Edilen Bilimsel Çalışmalar)*, Budapeşte: Bahar, s.93-104.
- RAGIP, Selim (1924.09.07), "Profesör Pröhle İle Bir Musahabe", *Vakit*, s. 1.
- TASNÁDI, Edit (1996), "Budapeşte Üniversitesi’nde Türkoloji 125 Yıllık", *Türk Kültürü*, Y.XXXIV, S.400, Ankara: s. 54-55.

EKLER

EK-1: Tahy tarafından 27 Ağustos 1930 tarihinde Fethi Beyin Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurması ile ilgili olarak Macaristan Dışişleri Bakanı Walko Lajos'a gönderilen 37-pol sayılı rapor. Magyar Országos Levéltár (MOL), 288. bağ, 32/1. başlık.

Sztambul, 1930. szeptember 22.

40/pol/.
1930.

Tárgy: Fethi Bey "szabad köztársasági" pártjának fejlődése és esélyei.

Előző tárgyavagó jelentés: 1930. augusztus 27-én 37/pol szám alatt kelt.

2 melléklet. 3101/pol
1930

Fethi Bey ellenzéki pártjának megalakulása óta 6 hét telt el.

A "szabad köztársasági párt" programjának közzététele után /idézett jelentéssel felterjesztve/ néhány nappal Ismet pasa miniszerelnök megragadta az első kínálkozó alkalmat /a Kaiserie-Sivas vasutvonal megnyitása Sivasban, augusztus 31-én/, hogy az ellenzéki párt programmban a kormánypolitikát támadó pontokra egy hatalmas beszédben válaszoljon.

A ./ alatt csatolva.

Különösen kedvező volt erre a sivas ünnepély, hol a nép ezrei üdvivalgással fogadták az első vonatot s a hol a kormányelnök po-

Nagyméltósága

KIVEZETTE:
x/3 Th...
x/3 Th...

MAGY. KIR. KÜLÖGYMINISZTERIUM
Politikai osztály.
Ért. 19 30. X. 24.
3455 sz. 2 drb. mell.
Előirat 3101

WALKO LAJOS
m.kir.külügyminiszter urnak,
Budapest.
2899/1930
32/1.

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

EK-2: Tahy tarafından 22 Eylül 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın gelişmesi ve şansı ile ilgili olarak Macaristan Dışişleri Bakanı Walko Lajos'a gönderilen 40-pol sayılı rapor. Magyar Országos Levéltár (MOL), 288. bağ, 32/1. başlık.

4/pol.sz. Jelentés.

1931.

Ankara, 1931 január 16.
Tárgy: A menemeni incidens.

Múlt december hó 22-én Menmen nevű városkában /Szmirna környékén/ felbukkant egy Mehmed nevű volt dervis öt tanítványa kíséretében és a prófétának egy mecsetből elhurcolt zöld lobogójának körúldozása mellett a lakosságot a kalifátus visszaállítására hívták fel. Az összesereglett néptömeg ordítóására a helybeli csendőrség parancsnoka a helyszínen ugyan megjelent, de miután a bujtogatók a koránt elébe tartva a kalifátus nevében felszólították, hogy dolgoikba ne ártsa magát, a közeli csendőrlaktanyába menekült és annak kapuit bezárva a csendőröket pedig maga köré gyűjtve, az ablakból szemlélte a további fejleményeket.

EZ ALATT egy Kublay nevű tartalékos hadnagy, polgári foglalkozására nézve tanító, a tömeg széjjeloszlatása céljából kis katonai különítményével a tüntetés színhelyére sietett és a bujtogatókat megadásra szólította fel. Ez utóbbiak nemcsak hogy felszólításának eleget nem tettek, hanem reája és embereire lödözni kezdtek. Az így keletkezett csetepaté folyamán a hadnagy lábán súlyosan megsebesülve összeesett, mire Mehmed dervis és társai reárohanna a fejét a szó szoros értelmében lefűrészelték, véré pedig

KIVEZETVE!
Hark

MAGY. KIR. KÜLÖGMINISZTERIUM
Nagybányai utca 42. sz.
Politikai osztály.
Érk. 1931. 1. 20.
243. sz. drb. mell.
Előirat

gróf Károlyi Gyula
m. kir. külügyminiszter urnak,
243/931
32/1

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
Budapest.

EK-3, Macaristan'ın Türkiye Maslahatgüzarı Nagy tarafından 16 Ocak 1931 tarihinde Menemen Olayı ile ilgili olarak Macaristan Dışişleri Bakanı Gyula Károlyi'ye gönderilen 42-pol sayılı rapor. Magyar Országos Levéltár (MOL), 288. bağ, 32/1. başlık.